

## ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ МИРОВИХ СУДІВ В УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

### ASPECTS FOR INTRODUCTION THE JUDICIAL JUSTICE OF THE PEACE IN UKRAINE COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

Майка Н.В., к.ю.н.,  
старший викладач кафедри цивільного права та процесу  
Західноукраїнський національний університет

Бутрин-Бока Н.С., к.ю.н.,  
доцент кафедри цивільного права та процесу  
Західноукраїнський національний університет

Сьогодні набуває неабиякої актуальності питання залучення суспільства до вирішення цивільних спорів, що може бути досягнуто шляхом впровадження та вдосконалення вже існуючих форм альтернативних форм вирішення спорів щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних та юридичних осіб. Одним із таких альтернативних способів є запровадження інституту мирового судді.

Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 рр. визначила основні пріоритети про встановлення для окремих, категорій справ обов'язкового досудового порядку врегулювання спорів з використанням медіації та інших практик та опрацювання питання щодо запровадження інституту мирового судді, який уже давно й успішно функціонує у багатьох країнах.

Метою цієї праці є порівняльно-правовий аналіз походження та генезис становлення інституту мирового судді, визначення особливостей процедури врегулювання спору за участю мирового судді.

Першою країною, де згадується інститут мирового судді, була Англія.

В англійському законодавстві мирові судді приблизно з XVI ст. іменуються також «магістратами», які призначаються центральною владою, з урахуванням думки місцевої громади. Широка юрисдикція магістратських судів сприяла спеціалізації суддів та створення судів. На магістратські суди припадає значне навантаження. Вони розглядають до 97% усіх кримінальних справ у першій інстанції, мають цивільну юрисдикцію, а також виносять рішення у адміністративних справах.

Французька світова юстиція будувалася як «перший гвинтик у системі цивільної юстиції», призначений для розгляду дрібних сімейних і цивільних спорів. Центральною ідеєю інституту стала концепція примирення.

Французька концепція мирового судді більш прийнятна для нашої країни, проте цей інститут не увінчався успіхом у Франції. Основним завданням цих установ є безпосередньо примирення сторін шляхом укладення договорів. Основною ж метою досудового регулювання спору є насамперед зменшення навантаженості судів. Тому фундаментом побудови ефективних «мирових судів» в Україні має стати, перш за все, професійний корпус медіаторів, що буде легітимно підтримуватися прийнятим спеціальним нормативним актом.

**Ключові слова:** альтернативні способи вирішення спорів, медіація, медіатор, цивільна юстиція, примирення, мировий суддя.

Today, the issue of public involvement in resolving civil disputes is becoming very important. It can be achieved by introducing and improving existing forms of alternative dispute resolution to protect violated, unrecognized or disputed rights, freedoms or interests of individuals and legal entities. One such alternative way is introduction of the institute of judicial justice of the peace.

Strategy for the development of the justice system and constitutional justice for 2021–2023 identified the main priorities mandatory pre-trial settlement of disputes using mediation and other practices.

The purpose of this work is a comparative legal analysis of the origin and genesis the institution of judicial justice of the peace, to determine the features of the dispute resolution procedure with the participation of judge of the peace.

The first country where the institution of justice of the peace is mentioned, was England.

About the XVI century In English law, judge of the peace is known as "Magistrates" which are appointed by the central government, taking into account the views of the local community. The broad jurisdiction of magistrates courts is facilitated the specialization of judges and the establishment of courts. Magistrates' courts have a significant workload.

They are considering about 97% all criminal cases in the first instance, have civil jurisdiction, and make decisions in administrative cases.

French world justice was built as «the first cog in the system of civil justice» as an appointment for small family and civil disputes. The central idea of the institute was the concept of reconciliation.

Though the French concept of a justice of the peace is more acceptable to our country. However, this institution was not successful in France. The main task of these institutions is to reconcile the parties by concluding agreements. The main purpose of pre-trial settlement of the dispute is to reduce the workload of courts. Therefore, the foundation for building effective judicial justice of the peace in Ukraine should be professional corps of mediators.

**Key words:** alternative dispute resolution, mediation, mediator, civil justice, reconciliation, judicial justice of the peace.

**Постановка проблеми.** Сьогодні набуває неабиякої актуальності питання залучення суспільства у вирішення цивільних спорів, що може бути досягнуто шляхом впровадження та вдосконалення вже існуючих форм альтернативних форм вирішення спорів щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних та юридичних осіб. Одним із таких альтернативних способів є запровадження інституту мирового судді.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дослідження такої проблематики було предметом праць вітчизняних учених: У.Б. Воробель, Н.М. Грень, В.М. Кампо, О.Р. Кібенко, С.В. Ківалова, В. Решота, Л.Д. Романадзе, Т.А. Цувіної, В.І. Шишкіна, О.Н. Ярмиша та інших науковців.

**Мета статті** – порівняльно-правовий аналіз походження та генезис становлення інституту мирового судді, визначення особливостей процедури врегулювання спору за участю мирового судді.

**Виклад основного матеріалу.** Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 рр. (далі – Стратегія), затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021 [1] визначила основні пріоритети розвитку вітчизняного судочинства до 2023 року. Зокрема, п. 4.1.5. «Щодо розвитку альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів» Стратегії визначено про встановлення для окремих, визначених законом, категорій справ обов'язкового досудового порядку врегулювання

спорів з використанням медіації та інших практик та опрацювання питання щодо запровадження інституту мирового судді, який вже давно і успішно функціонує у багатьох країнах.

Першою країною, де згадується інститут мирового судді, була Англія. У застосуванні правових норм було створено інститут мирових суддів в королівській прокламації 1195 р. для допомоги шерифам (охоронцям порядку) [2, с. 79].

В англійському законодавстві мирові судді приблизно з XVI ст. іменуються також «магістратами», які призначаються центральною владою, з урахуванням думки місцевої громади. Розрізняють так званих «неоплачуваних магістратів», що працюють безоплатно, і «стипендіарних магістратів», які отримують за свою працю оплату. Перші призначаються від імені Корони лордом-канцлером з урахуванням думки різного роду місцевих комісій; другі – за поданням лорда-канцлера безпосередньо монархом [3, с. 81–83].

Власне, «неоплачувані магістрати» і є класичними англійськими світовими суддями. Основними вимогами до призначення на посаду є «бездоганна репутація» та проживання у відповідній місцевості; наявність юридичної освіти не є обов'язковою. Виняток становлять «стипендіарні магістрати», які повинні бути юристами і мати стаж роботи за цією спеціальністю не менше семи років.

На магістратські суди припадає значне навантаження. Вони розглядають до 97 % всіх кримінальних справ у першій інстанції, здійснюють попередній розгляд справ у злочинах, що переслідуються за обвинувальним актом, мають цивільну юрисдикцію, а також виносять рішення в адміністративних справах [4, с. 37]. Широка юрисдикція магістратських судів сприяла спеціалізації суддів та створення судів, які спеціалізуються на розгляді шлюбно-сімейних справ, які входять у матримоніальний суд (domestic); а ті, які спеціалізуються на розгляді справ, по яких проходять неповнолітні – суд у справах неповнолітніх. У деяких судах практикується спеціалізація суддів з розгляду дорожніх злочинів. Спільною рисою цивільних і кримінальних справ, що підпадають під юрисдикцію магістратських судів, є те, що вони не настільки важливі, як скажімо, цивільні справи, що їх розглядають у Високому суді або судах графств, або ж кримінальні справи, які розглядає Суд корони. Компенсувальною перевагою спрощеного провадження у справі слід вважати її дешевизну та швидкість [5, с. 233].

Рішення магістратських судів можна оскаржити шляхом подачі апеляції до суду Корони, або до Високого суду. Рішення суду Корони по апеляції на рішення магістратського суду може бути оскаржено у Високий суд, чіє рішення, у свою чергу, оскаржується в палату лордів [6, с. 27].

Французька концепція світової юстиції відрізняється від англійської вже тим, що є не плодом тривалого, іноді хаотичного історичного розвитку, а є результатом праці цілком конкретних людей – діячів Великої французької революції на чолі з Жак-Гійомом Туре. Проект Туре, який став знаменитим Законом від 16–24 серпня 1790 р., яким, крім інших нових судових інститутів у Франції, запровадив інститут мирового судді (juge de paix) [6, с. 35].

Французька світова юстиція будувалася як «перший гвинтик у системі цивільної юстиції», призначений для розгляду дрібних сімейних і цивільних спорів. Центральною ідеєю інституту стала концепція примирення, основним завданням мирового судді було «постаратися зупинити кожен процес в його зародку».

Застосування інституту мирової угоди був закріплений у Цивільному кодексі Франції 1804 р., який увійшов в історію під назвою «Кодекс Наполеона». Так, головним завданням інституту мирових судів у Франції було примирення сторін, а додатковим – вирішення незначних

майнових спорів. Першочергово сторони зверталися саме до мирових суддів, головним завданням яких було примирення, лише якщо мировим суддям не вдавалося вирішити конфлікт мирними шляхом та домовленостями, сторони могли звертатися до суду з відповідним позовом. Тільки після проходження процедури примирення у мирового судді і в разі її невдачі можна було звертатися з позовом до суду. Мирний суддя видавав акт про проведення процедури примирення. За наявності цього акта можна було подавати позовну заяву. Процедура судового примирення була закріплена в ч. 2 Цивільного процесуального кодексу Франції, який набрав чинності в 1807 р. [7, с. 27].

Цікаво звернути увагу на те, що закон забороняв юристам брати участь у примиренні як представникам або консультантам сторін, вважалося, що юристи лише заважають досягненню миру між сторонами. Така логіка зрозуміла: під час примирення суперечка врегульовується відповідно до інтересів сторін, а не до їхніх прав, і, крім того, юристи підозрювали в матеріальній зацікавленості продовження спору та тривалому судовому розгляді, оскільки від цього залежав розмір їхньої винагороди. Згодом Конституційні збори вирішили, що примирення має застосовуватися не лише в мирових судах, а у всіх без винятку [8, с. 173].

У XIX ст. відбулося усвідомлення того, що не слід намагатися врегулювати всі спори мировою угодою, оскільки є суперечки, які доцільніше вирішувати в судовому порядку. У цивільне процесуальне законодавство були внесені істотні зміни: встановлювалося, що спроба примирення не вимагається у провадженні справи другої інстанції; між сторонами, не здатними до мирової угоди; в справах, які не можуть бути припинені миром. Сьогодні процедура примирення обов'язкова в суді дрібних позовів, у раді примирення, у сімейному суді у справах розлучення (ст. 252 ЦПК Франції). У разі непроведення спроби примирення рішення суду може бути визнано недійсним [9 с.32].

Закон від 9 вересня 2002 р. створив у Франції нову ланку судової системи - місцевих суддів (juges de proximité), які повинні діяти не замість, але поряд з трибуналами інстанції, що виникли в 1958 р., вилучивши у останніх частину компетенції.

Місцеві судді призначалися на термін 7 років, причому без права переобрання, в тому ж порядку, що і інші судді, з числа таких осіб:

- 1) суддів у відставці судів загальної юрисдикції та адміністративних судів;
- 2) осіб, які досягли 35 років і які мають вищу юридичну освіту, або володіють або володіли статусом представника однією з «ліберальних юридичних і судових професій», маючи на увазі перш за все адвокатів (для названої категорії осіб обов'язковий також стаж роботи юридичного профілю не менше 4 років);
- 3) колишніх чиновників судового відомства категорій А та Б, чий «досвід дозволяє відправляти суддівські обов'язки»;
- 4) судових примирителів (conciliateurs de justice), які мають стаж роботи не менше 5 років.

Що стосується компетенції, то місцеві судді отримали право розглядати дрібні цивільні суперечки (з сумою позову до 4 тис. євро) і кримінальні справи (безпечні кримінальні правопорушення (contraventions), перелік яких визначений КПК).

У результаті після нетривалих парламентських погоджень Конституційний закон від 8 серпня 2016 р. поставив крапку в долі місцевої юстиції, оголосивши про її скасування з 1 липня 2017 р. [6, с. 50–57].

В Україні перші згадки щодо існування традицій процедур примирення можна знайти в джерелах права часів Київської Русі. Прикладами попередження конфліктних ситуацій завдяки договірному врегулюванню відносин були такі інститути влади, як співправління князів та князівські з'їзди (снеми) [10, с. 114–118].

Договірна форма вирішення спорів також згадується і за посередництва третейського суду. Староруські третейські суди існували у таких формах:

1) третейський суд із суперарбітром, функції якого часто виконував митрополит;

2) третейський суд без суперарбітра, до складу якого входило декілька осіб, на чолі яких стояв ігумен;

3) мировий ряд – досить поширена форма вирішення спорів за допомогою мирової угоди. Рішення третейських суддів за староруським правом було лише думкою (*sententia*) і одразу повідомлялось сторонам [11, с. 116].

У XVIII ст. був розроблений проєкт Кодексу «Права, за якими судиться малоросійський народ». Хоч цей Кодекс так і залишився проєктом та не був схвалений Сенатом, все одно використовувався як якісний збірник правових норм XVIII ст. «Права, за якими судиться малоросійський народ» визначили два види примирення: за посередництвом мирителів, обраних сторонами (полюбовний суд), та без посередництва мирителів. Мирителі обиралися сторонами. «Урядники графські» – представники місцевої влади – також могли виступати мирителями [7, с. 34–36].

До початку 1862 р. був створений проєкт «Основних положень про перетворення судової частини в Росії», 29 вересня 1862 р. основні положення були затверджені імператором, після чого опубліковані, і протягом тривалого часу йшло їх обговорення у пресі. В Основних положеннях світовим суддям приділялася велика увага, особливо в сфері цивільного судочинства. Перед ними в першу чергу ставилися завдання щодо примирення сторін. Мировий суд створювався у складі двох інстанцій: дільничного мирового судді, що розглядав справи одноособово на своєму окрузі і отримував винагороду за свою роботу, і повітового з'їзду мирових суддів. Поряд із дільничними світовими суддями вводилася посада почесного мирового судді, який не мав певної ділянки роботи і не отримував

винагороди. Почесний мировий суддя здійснював правосуддя на засадах добровільної юрисдикції, т. е. в тих випадках, коли сторони самі зверталися до його посередництва [6, с. 70–75].

На жаль, у такому вигляді світові суди проіснували недовго. У 1889 р. вони були скасовані по всій державі, окрім Москви, Петербурга та Одеси. Скасування мирових судів на території практично усієї країни було продиктовано не правовими, а політичними міркуваннями. Ця ланка судової системи не відповідало державному ладу Російської імперії. У 1912 р. мирову юстицію знову відновили на всій території Росії, але вона діяла вже на основі змінених Статутів, які передбачали більшу кількість формальностей, ніж було півстоліття тому. в Основах законодавства Союзу РСР і союзних республік про судоустрій, прийнятих Верховною Радою СРСР 13 листопада 1989 р., передбачалося заснувати при районних і міських народних судах посади суддів за адміністративним і виконавчим виробництва (ст. 18) [6, с. 77]. Однак, якщо Російська Федерація продовжила судову реформу і запровадила інститут мирових судів, то в Україні досі є неприйнятним Закон «Про медіацію», який повинен стати передумовою запровадження інституту мирових суддів.

**Висновки.** На основі порівняльно-правового аналізу інституту «мирових судів», можемо зробити висновки, що все-таки «французька концепція мирового судді» є більш прийнятною для нашої країни, проте цей інститут не увінчався успіхом у Франції. Основним завданням цих установ є безпосередньо примирення сторін шляхом укладення договорів. Основною ж метою досудового регулювання спору є насамперед зменшити завантаженість судів. Тому фундаментом побудови ефективних «мирових судів» в Україні має стати, перш за все професійний корпус медіаторів, що буде легітимно підтримуватися прийнятим спеціальним нормативним актом.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 рр. затверджена Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2312021-39137> (дата звернення: 19 вересня 2021 р.)
2. Шишкін В.І. Судові системи країн світу : навч. посібник. Частина 1. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 336 с.
3. Уголовный процесс западных государств / за ред. Гуценко К.Ф., Головки Л.В., Филимонов Б.А. Москва : Зерцало-М Москва, 2002. 517 с.
4. Denham P. A modern introduction to law. Edward Arnold., 1983. 512 p.
5. Уолкер Р. Английская судебная система. Москва : Юридическая литература, 1980. 631 с.
6. Институт мирового судьи : история, теория, законодательство, практика : монография / Л. В. Головки [и др.] ; под общ. ред. Д. В. Зотова ; Воронежский государственный университет. Воронеж : Издательский дом ВГУ, 2019. 510 с.
7. Альтернативні способи вирішення цивільних спорів за законодавством України : навчальний посібник / Верба-Сидор О.Б., Воробель У.Б., Грабар Н.М., Дутко А.О., Юркевич Ю.М.; за ред. канд. юрид. наук, доц. О.Б. Верби-Сидор. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 416 с.
8. Давыденко Д.Л. Из истории примирительных процедур в Западной Европе и США. *Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации*. 2004. № 1. С. 173.
9. Карпенко Р. Историчні передумови впровадження медіації в Україні та інших державах. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 28–36.
10. Красіловська З.В. Историчні передумови виникнення та розвитку інституту медіації. *Молодий вчений*. 2015. Вип. 6 (21). С. 114–118.
11. Альтернативні способи вирішення спорів : навч. посіб. / М.Я. Білак, Ю.Д. Притика, О.М. Спектор, М.М. Хоменко ; за заг. ред. Ю.Д. Притики. Харків : Право, 2019. 264 с.